

University of Groningen

Lerarenopleiders doen Lesson Study

Streutker, René; Jansen, Agnes; Verveda, Ditty; Goettsch, Floortje; de Vries, Siebrich

Published in:
Tijdschrift voor Lerarenopleiders (VELON/VELOV)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2023

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Streutker, R., Jansen, A., Verveda, D., Goettsch, F., & de Vries, S. (2023). Lerarenopleiders doen Lesson Study: het bevorderen van de professionele dialoog bij studenten. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders (VELON/VELOV)*, 44(1), 1-14.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Praktijkvoorbeeld

Lerarenopleiders doen Lesson Study: het bevorderen van de professionele dialoog bij studenten

René Streutker, Agnes Jansen, Ditty Verveda, Floortje Goettsch, Siebrich de Vries, NHL Stenden Hogeschool

Sinds enkele jaren kunnen studenten van de tweedegraads lerarenopleidingen van NHL Stenden Hogeschool Lesson Study (LS) als afstudeeronderzoek doen. LS is een professionaliseringsaanpak waarbij een lerarenteam de eigen lespraktijk systematisch onderzoekt. Omdat we als afstudeeronderzoeksbegeleiders weinig ervaring hadden met LS, hebben we zelf een LS uitgevoerd. Het onderwerp was de professionele dialoog (PD).

Op basis van de kenmerken van een PD hebben we een interventie, de onderzoeksles, ontworpen en online uitgevoerd bij tweedejaarsstudenten natuurwetenschappen. Centraal in de onderzoeksles stond het voeren van een PD door studenten. We hebben een zestal studenten geobserveerd en geïnterviewd. De hiermee verkregen informatie hebben we gestructureerd besproken. Met de uitkomsten van dit gesprek hebben we onze onderzoeksles aangepast. Deze aangepaste onderzoeksles is fysiek uitgevoerd bij tweedejaarsstudenten aardrijkskunde. Tijdens deze les zijn drie "voorbeeldleerlingen" geobserveerd en geïnterviewd. In het nagesprek hebben we algemene conclusies getrokken over de werking van onze onderzoeksles.

Onze LS hebben we afgesloten met een reflectie op het proces, wat resulteerde in aanbevelingen voor collega's die zelf met LS aan de slag willen:

- Werk waar het kan samen met collega's van andere vakgebieden;*
- Kies een thema waar alle teamleden zich sterk betrokken bij voelen;*
- Gebruik interviews om observaties te duiden;*
- Maak de LS niet te groot en begin gewoon, ook met een volle agenda;*
- Houd tijdens het proces scherp dat LS over het leren van leerlingen/studenten gaat;*
- Betrek een procesbegeleider bij je LS.*

Inleiding

Sinds enkele jaren kunnen studenten in de tweedegraads lerarenopleidingen van NHL Stenden Hogeschool hun afstudeeronderzoek in de vorm van Lesson Study (LS) doen. LS heeft als focus het leerproces van leerlingen en wordt uitgevoerd in teamverband. Een begeleider speelt hierbij een belangrijke rol (De Vries et al.,

2017). Omdat LS voor ons als begeleiders van het afstudeeronderzoek een nieuwe aanpak was, ontstond de behoefte om zelf een LS te doorlopen om inzicht te krijgen in het LS-proces en de begeleiding ervan. We hebben met drie lerarenopleiders vanuit de vakgebieden natuurwetenschappen (biologie, scheikunde en natuurkunde), aardrijkskunde en gezondheidszorg en welzijn in het schooljaar 2020-2021 een LS uitgevoerd. Dit proces is begeleid door een ervaren LS-procesbegeleider en ondersteunt door collega's. In dit artikel beschrijven we onze aanpak en ervaringen en geven we aanbevelingen om zelf een LS uit te voeren.

Wat is Lesson Study?

LS is een professionaliseringsaanpak waarbij een klein team leraren de eigen lespraktijk op een systematische manier onderzoekt (De Vries et al., 2017). Op basis van een leerprobleem dat wordt ervaren door hun leerlingen ontwikkelt het team een interventie, de *onderzoeksles*, die het leerprobleem aanpakt. De onderzoeksles wordt uitgevoerd door een lid van het team, waarbij de overige teamleden elk een leerling, de zogenaamde *voorbeeldleerling*, observeren en na de onderzoeksles interviewen. De les wordt nabesproken met als doel de bijdrage van de onderzoeksles aan het beoogde leren van de leerlingen vast te stellen. Op basis hiervan wordt de onderzoeksles bijgesteld (De Vries et al., 2016). Een LS bevat globaal zes fasen (figuur 1). Deze fasen vormden de basis van onze LS. Hierbij gebruikten we dezelfde formulieren, gebaseerd op De Vries et al. (2016), als onze studenten, zodat ons proces vergelijkbaar is met dat van onze studenten.

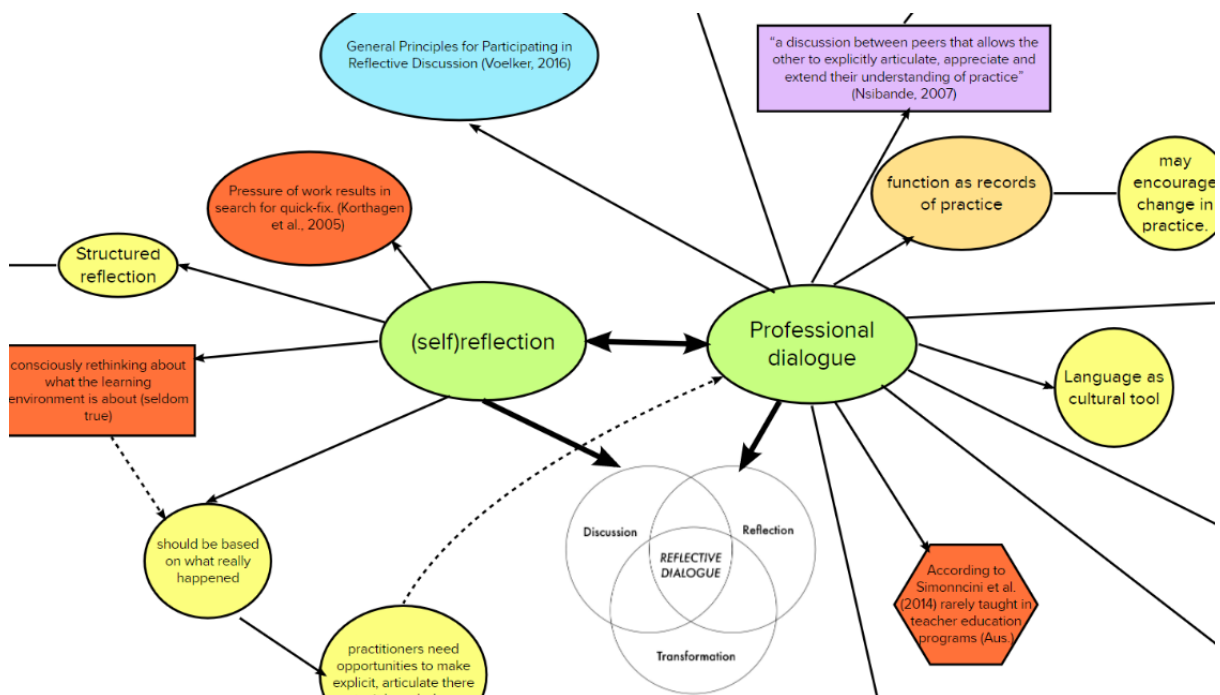

Figuur 1: Fasen van LS (De Vries et al., 2016)

Fase 1: Kies een onderzoeksthema

Tijdens de eerste bijeenkomst begonnen we met een verkenning van onze verwachtingen van LS (zie Bijlage 1). We hoopten zelf het LS-proces te ervaren en ideeën op te doen voor de begeleiding van LS. Vervolgens bespraken we de verwachtingen en mogelijke blokkades rondom de samenwerking. Samen ervaringen opdoen en elkaar motiveren en inspireren werden hierbij genoemd. Dit resulteerde in een groepsprotocol (De Vries et al., 2016, p.48) met hierin de belangrijkste afspraken rond de samenwerking (bijlage 2).

Hierna verkenden we mogelijke onderwerpen. Ons gemeenschappelijk probleem bleek dat onze studenten moeite hadden met diepgaand reflecteren, zowel zelfstandig als in dialoog met elkaar. Deze thematiek vormde het startpunt van een theoretische verkenning (figuur 2).

Figuur 2: Een deel van de conceptmap van onze theoretische verkenning.

De theoretische verkenning leidde tijdens de tweede bijeenkomst tot de professionele dialoog (PD) als definitief onderwerp. De PD is een belangrijk curriculumonderdeel van onze tweedegraads lerarenopleidingen, maar de studenten oefenen hier nauwelijks mee.

Een PD is een dialoog waarbij leraren gedachten, ideeën en perspectieven over hun lespraktijk uitwisselen om zo samen een verdiepend begrip van het onderwerp te krijgen.

Het aangaan van een professionele dialoog kan helpen om diepgaander te reflecteren op problemen en om de *tacit knowledge* te expliciteren (Nsibande, 2007). Dit is belangrijk omdat leraren vaak gericht zijn op het snel oplossen van problemen in de lespraktijk en minder op het diepgaand reflecteren op en begrijpen van deze problemen (Korthagen & Vasalos, 2005). Verder is een individuele reflectie vaak een verhaal over wat we denken hoe een situatie zou moeten zijn en niet wat het daadwerkelijk is (Nsibande, 2007). Een PD kan dit helpen voorkomen.

Professionele dialoog: kenmerken

- Luisteren naar elkaar
- Probeer wat je hoort te gebruiken om je eigen ideeën onder de loep te nemen (reflectie)
- Niet oordelen
- Als je van nature veel praat in groepen, probeer meer te luisteren.
- Als je van nature gereserveerd bent in gesprekken, daag jezelf uit om je gedachten actief te delen.
- Doel is **verdiepende reflectie**, niet problemen oplossen of keuzes maken.
- Probeer je te verplaatsen in de perspectieven van de andere deelnemers in plaats van je eigen te verdedigen.

Figuur 3: kenmerken van een PD (Voelker, 2016).

Fase 2: Plan de onderzoeksles

Tijdens de volgende twee bijeenkomsten ontwierpen en planden we de eerste onderzoeksles. We waren van plan deze onderzoeksles uit te voeren tijdens vakdidactiek voor tweedejaars studenten natuurwetenschappen. Dit omdat de PD goed past binnen de focus van dit vak en het roostertechnisch goed uitkwam. Onze voorlopige onderzoeksvraag was: *Hoe kunnen we het voeren van een PD stimuleren bij tweedejaarsstudenten van de tweedegraadslerarenopleidingen?*

Omdat we vermoedden dat onze studenten weinig ervaring hadden met het voeren van een PD ontwikkelden we een gesprekskaart (bijlage 3) op basis van Meijlof (2018), die onze studenten moest helpen goede PD-vragen aan elkaar te stellen. Ook ontwierpen we een uitleg waarmee we de definitie en kenmerken (figuur 3) van een PD introduceerden. Voor de kenmerken van een PD baseerden we ons op principes geformuleerd door Voelker (2016). We waren nieuwsgierig of onze studenten met deze ondersteuning een PD kunnen uitvoeren.

De opzet van de onderzoeksles was dat na de introductie van de PD zes studenten op vrijwillige basis een PD van twintig minuten voeren over een vakdidactisch onderwerp dat voorafgaand aan de les door de studenten is bedacht. De overige studenten gaan deelnemen vanuit een buitenkring met als opdracht te observeren, gericht op de PD-kenmerken en het gebruik van de gesprekskaart. In een klassikaal reflectiegesprek worden deze observaties besproken onder begeleiding van de lesgevende lerarenopleider.

Omdat de (gedrags)kenmerken van een PD volgens Voelker (2016) ons beoogde studentgedrag was, vormden deze de basis van ons observatieformulier (bijlage 4). Door studentgedrag te voorspellen kunnen we verrast worden (Lewis et al., 2019). We ontwierpen een interviewleidraad (bijlage 5) om de voorbeeldstudenten te bevragen hoe ze de PD-oefening en de aangeboden hulpmiddelen hebben ervaren. Het plan was om het nagesprek aan de hand van een standaard LS-gesprekprotocol (De Vries et al., 2016, p.71) te laten plaatsvinden onder begeleiding van de procesbegeleider. Tijdens bijeenkomst vijf hebben we drie collega-lerarenopleiders uitgenodigd die gingen helpen bij het observeren. Samen met hen troffen we de laatste voorbereidingen.

Fase 3: Doceer of observeer de onderzoeksles

De onderzoeksles voerden we uit bij tweedejaars studenten natuurwetenschappen tijdens een online les vakdidactiek. De zes studenten die de PD voerden, hadden hun camera aan en zijn allemaal geobserveerd en geïnterviewd. De les is uitgevoerd volgens planning. De voorbeeldstudenten waren over het algemeen geïnteresseerd en wilden graag hun ideeën over de les delen.

Fase 4: Bespreek de onderzoeksles na, focus op het leerproces van de student

Voor het nagesprek maakte elke observator een puntsgewijze samenvatting van de gedane observaties en het gehouden interview. In het nagesprek werden deze punten ingebracht. We concludeerden dat het leerproces van de studenten rond het voeren van een PD beperkt op gang is gekomen. Dit kwam volgens ons onder andere doordat studenten onvoldoende beeld bij een PD hadden. Ook wilden de meeste studenten niet hun eigen onderwerp inbrengen waardoor studenten moesten worden aangewezen die de PD gingen voeren. De betrokkenheid van de studenten vonden we matig, vermoedelijk verliep de PD mede hierdoor stroef. De PD had weinig diepgang. We hoorden de vragen van de gesprekskaarten niet terug tijdens de PD.

Ondanks het online karakter was het individuele gedrag redelijk te observeren, maar de dynamiek op groepsniveau niet. We ervoeren hierdoor het observeren toch als lastig. We ervoeren dat de interviews nodig waren om het geobserveerde gedrag goed te duiden.

Vanwege het stroeve verloop van de onderzoeksles en de problemen veroorzaakt door het online karakter ervan, besloten we alleen kleine aanpassingen te doen aan de onderzoeksles.

Fase 5: Herzie, doceer opnieuw en bespreek

Op basis van de uitkomsten van het nagesprek van de eerste onderzoeksles pasten we de onderzoeksles aan en voerden we de onderzoeksles nogmaals uit tijdens een fysieke les vakdidactiek voor tweedejaars studenten aardrijkskunde. Aanpassingen waren dat we met de studenten in een les voorafgaand aan de onderzoeksles een gezamenlijke top-10 van vakdidactische onderwerpen vaststelden. Deze onderwerpen vormden de basis van de PD tijdens de tweede onderzoeksles. Daarnaast voegden we een videofragment over de PD toe om de PD beter uit te leggen. De studenten plaatsten we met behulp van gekleurde kaartjes willekeurig in de binnen- en buitenkring om het probleem met vrijwilligheid uit de vorige onderzoeksles te voorkomen. Als laatste voegden we enkele *waarom-vragen* aan de gesprekskaart toe om meer diepgang in het gesprek te krijgen (bijlage 3) en voegden we aan het interviewprotocol een vraag over de ervaren veiligheid van de leeromgeving toe (bijlage 5).

De les voerden we uit volgens planning. Tijdens de onderzoeksles observeerden we drie studenten en deze interviewden we na de onderzoeksles. De procedure van het nagesprek was hetzelfde als bij de eerste onderzoeksles, behalve dat de procesbegeleider afwezig was. Een van ons nam de rol van procesbegeleider op zich en hield naast het deelnemen aan de inhoudelijke discussie ook het proces in de gaten. Deze dubbele rol bleek lastig waardoor focus in het gesprek ontbrak. Tijdens het nagesprek concludeerden we dat de studenten tijdens de PD elkaar probeerden te overtuigen van het eigen perspectief. We vonden dit problematisch omdat het niet verdedigen van het eigen perspectief en het diepgaand verkennen van elkaars perspectieven belangrijke uitgangspunten van een PD zijn (Voelker, 2016). Verder leken de studenten zich te focussen op de inhoud van het gesprek en niet op de vorm. Hierdoor werd de gesprekskaart vergeten en werden er weinig passende PD-vragen gesteld.

De studenten waren positief over de les. Zo gaven ze aan veel geleerd te hebben en de les interessant te vinden. Ze vonden de PD belangrijk voor hun ontwikkeling als leraar. Studenten gaven aan dat meer structuur tijdens het PD helpend zou zijn, bijvoorbeeld door een gespreksleider aan te stellen. Onze conclusie was dat het leerproces op gang is gekomen tijdens deze

onderzoeksles. De belangrijkste leeropbrengsten voor de studenten lijken te zijn dat ze zich bewust zijn geworden van het bestaan van de PD en het belang ervan voor hun ontwikkeling tot leraar.

Fase 6: Reflecteer op de LS-opbrengsten

Aan het eind van onze LS hebben we gezamenlijk gereflecteerd op onze LS. Hieronder hebben we de belangrijkste uitkomsten van dit gesprek weergegeven en deze vertaald naar aanbevelingen die een basis kunnen vormen voor het zelf uitvoeren (of door studenten!) van een LS:

Opbrengsten met betrekking tot de professionele dialoog

We hebben vastgesteld dat het goed kunnen voeren van een PD van belang is voor onze studenten en dat onze studenten dit zelf ook ervaren. Ze zijn echter nog niet goed in staat om een PD te voeren. Regelmatig gestructureerd oefenen tijdens de opleiding lijkt ons daarom nuttig. We zijn dit schooljaar aan het verkennen hoe we dit in het curriculum kunnen inbouwen.

Opbrengsten met betrekking tot het LS-proces

We ervoerden LS als een rijke leeromgeving. Samen leeromgevingen ontwerpen was inspirerend en zette aan tot nadenken over en innoveren van de eigen lespraktijk. Dit werd extra gestimuleerd doordat we allemaal een ander vakgebied hebben. Het was bijvoorbeeld leerzaam om te ervaren hoe vakdidactiek op verschillende manieren wordt benaderd. Onze eerste aanbeveling is dan ook: *Werk waar het kan samen met collega's van andere vakgebieden.*

We hadden een onderwerp waar we ons sterk betrokken bij voelden. Dit leverde motivatie op om, ondanks onze volle agenda's, bezig te zijn met LS. Dit komt overeen met de literatuur over leraarprofessionalisering (e.g. Van Veen et al., 2010) en onderstreept voor ons het belang ervan. Vandaar onze tweede aanbeveling: *Kies een thema waar alle teamleden zich sterk betrokken bij voelen.*

We ervoeren dat interviews met de voorbeeldstudenten nodig zijn om het geobserveerde gedrag te duiden. Zonder de informatie uit de interviews is het gemakkelijk om het geobserveerde gedrag verkeerd te interpreteren. Dit brengt ons bij de derde aanbeveling: *Gebruik interviews om observaties te duiden.*

Onze LS-cyclus bestond uiteindelijk uit acht bijeenkomsten en twee onderzoekslessen tussen januari en juli 2021. We ervoeren dit als een beperkte tijdsinvestering die ons veel leerzame ervaringen heeft gebracht. Dit geeft de vierde aanbeveling: *Maak de LS niet te groot en begin gewoon, ook met een volle agenda.*

LS gaat over het leren van leerlingen. We hadden dit niet altijd scherp tijdens de nagesprekken. We spraken veel over praktische zaken, zoals hulpmiddelen die wel of niet werden gebruikt. Wat dit deed met het leerproces van onze studenten bespraken we niet altijd expliciet. Onze vijfde aanbeveling is daarom: *Houd tijdens het proces scherp dat LS over het leren van leerling/studenten gaat.*

Het werken met een ervaren procesbegeleider was waardevol. Dit kwam onder andere door de structuur die de procesbegeleider bood en de vragen die de procesbegeleider stelde om het denkproces te verdiepen. Dit geeft ons de laatste aanbeveling: *Betrek een procesbegeleider bij je LS.*

Hiermee eindigen wij de beschrijving van onze LS-ervaring. Wij hebben LS als een rijke leeromgeving ervaren en we hopen dat dit artikel inspiratie vormt om zelf met LS aan de slag te gaan.

René Streutker

René Streutker is lerarenopleider bij de Academie vo & mbo van NHL Stenden Hogeschool en lid van de kenniskring van het lectoraat Didactiek voor Vak en Beroep waar hij zich bezig houdt met Lesson Study en onderzoekend vermogen binnen de lerarenopleiding.

rene.streutker@nhlstenden.com

Agnes Jansen

Agnes Jansen is lerarenopleider aardrijkskunde bij de Academie vo & mbo van NHL Stenden Hogeschool en is als instituutsopleider verbonden bij de opleidingsschool FROSK. Ze is lid van de kenniskring van het lectoraat Didactiek voor Vak en Beroep.

Ditty Verveda

Ditty Verveda is lerarenopleider bij de Academie vo & mbo van NHL Stenden Hogeschool en voormalig lid van de kenniskring van het lectoraat Didactiek voor Vak en Beroep. Daarnaast is zij docent en leersupervisor aan de opleiding Begeleidingskunde van de Hanze Hogeschool Groningen.

Floortje Goettsch

Floortje Goettsch werkt bij NHL Stenden Hogeschool als trainer/adviseur in het po, vo en mbo, onder andere op het gebied van Lesson Study begeleiding en implementatie in scholen.

Siebrich de Vries

Siebrich de Vries is lector Vakdidactiek bij het lectoraat Didactiek voor Vak en Beroep van de Academie vo & mbo van NHL Stenden Hogeschool, en Universitair Docent bij de Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen.

Siebrich.de.vries@nhlstenden.com

Referenties

De Vries, S., Roorda, G., & Van Veen, K. (2017). *Lesson Study: Effectief en bruikbaar in het Nederlandse onderwijs?* Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

De Vries, S., Verhoef, N., & Goei, S. L. (2016). *Lesson Study: Een praktische gids voor het onderwijs* (tweede druk). Garant.

Korthagen, F., & Vasalos, A. (2005). Levels in reflection: Core reflection as a means to enhance professional growth. *Teachers and Teaching*, 11(1), 47–71.
<https://doi.org/10.1080/1354060042000337093>

Lewis, C., Friedkin, S., Emerson, K., Henn, L., & Goldsmith, L. (2019). How Does Lesson Study Work? Toward a Theory of Lesson Study Process and Impact. In R. Huang, A. Takahashi, & J. P. da Ponte (Red.), *Theory and Practice of Lesson Study in Mathematics* (pp. 13–37). Springer International Publishing.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-04031-4_2

Meijlof, I. (2018). *Reflective Dialogue in Professional Learning Communities*.

Nsibande, R. (2007). Using Professional Dialogue to Facilitate Meaningful Reflection for Higher Education practitioners. In G. Crisp & Higher Education Research and Development Society of Australasia (Red.), *Enhancing higher education, theory and scholarship; Proceedings of the 30th HERDSA Annual Conference, 8–11 July 2007, Adelaide, Australia* (p. 421). HERDSA.

Van Veen, K., Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren: Een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*. ICLON/Expertisecentrum Leren van Docenten.

Voelker, D. J. (2016). *General Principles for Participating in Reflective Discussion*.
<http://davidjvoelker.com/wp-content/uploads/2016/05/Voelker-Reflective-Discussion-Principles.pages.pdf>

Bijlage 1

Werkblad 1A: Verwachtingen

Je doet mee aan een *Lesson Study* traject. Wat moet het traject voor jou opleveren? Wanneer ben je tevreden?

Beantwoord de vragen eerst individueel, en wissel de antwoorden daarna uit met je teamgenoten.

Schrijf op wat je van dit traject verwacht. Wat moet het opleveren? Wanneer ben je tevreden?

- *Zelf ervaren van de LS-cyclus en koppelen aan proces.*
- *Tevens Tips en Tops meenemen voor de eigen praktijk.*
- *Signalen van procesbegeleider (Floortje) observeren, onderkennen en begrijpen en evt. tops en tips meenemen.*
- *Begeleiden LS door systematische aanpak.*
- *Inhoudelijk: leertheorieën, motivatie, onderzoek, metacognitie, formatief handelen en activerende didactiek.*

Bijlage 2

Werkblad 1C: Groepsprotocol *Lesson Study*-team

Beschrijf hieronder welke zaken jullie in je team van belang vinden om het samenwerken zo prettig en productief mogelijk te laten verlopen.

In teamverband gaan we:

- *Afspraken nakomen*
- *Op tijd zijn (indien mogelijk) en anders in overleg.*
- *Inbreng iedereen garanderen (niet te veel de leiding of aan het woord zijn)*
- *Duidelijkheid*
- *Tempo maken*
- *Concrete afspraken maken*
- *Grenzen aangeven: wat is haalbaar in de weinige tijd die we allemaal hebben?*
- *Expertise: ervaringen die we hebben als input gebruiken.(Energizers, activerende werkvormen, reflectie, formatief handelen, kritisch denken)*

Bijlage 3

Gesprekskaart professionele dialoog*

Deze gesprekskaart is bedoeld om te helpen de situatie die jullie bespreken volledig en vanuit verschillende perspectieven (docent, leerling/student) in kaart te brengen.

Vraag	Opmerkingen
Wat was de situatie?	
Wat wilde je bereiken?	
Waarom wilde je dit bereiken?	
Wat deed jij?	
Waarom deed jij dit?	
Wat dacht je?	
Hoe voelde je je?	
Wat was het effect op jouw leerlingen?	
Wat wilden de leerlingen bereiken?	
Wat deden de leerlingen?	
Wat was het effect van de situatie op het leerproces van de leerlingen?	
Wat dachten de leerlingen?	
Hoe voelden de leerlingen zich?	
Hoe ziet de ideale situatie eruit die jij wilt realiseren?	
Wat zijn de belemmerende factoren om die ideale situatie te bereiken?	

*: Gesprekskaart zoals deze is ingezet bij de onderzoekslessen. De dikgedrukte items zijn toegevoegd na aanleiding van onderzoeksles 1.

Bijlage 4: Observatieprotocol Lesson Study professionele dialoog

Verwacht (optimaal) gedrag	Opmerkingen
De student luistert aandachtig naar wat anderen te zeggen hebben.	
De student probeert regelmatig een standpunt van een andere deelnemer samen te vatten of een verhelderende vraag te stellen.	
De student laat zien dat hij of zij geïnteresseerd is in de perspectieven van de andere deelnemer aan het gesprek.	
Als de student het woord neemt is de bijdrage van toegevoegde waarde aan het gesprek.	
De student laat in het gedrag en communicatie zien dat er niet gezocht wordt naar oplossingen of geprobeerd wordt keuzes te maken.	
De student communiceert zonder te oordelen over wat anderen zeggen.	
De student communiceert zonder het eigen perspectief te verdedigen.	
De student zet een aantal vragen van de gesprekskaart actief in. (welke vraag en hoe?)	
De student zorgt er samen met de andere deelnemers voor dat het gesprek vlot blijft verlopen.	
De student probeert samen met de andere deelnemers verbanden te leggen met relevante eigen ervaringen en theoretische concepten.	
De student laat zien dat hij of zij nadenkt/afweegt over wat anderen zeggen.	
Overige studentgebonden observaties	
Algemene observaties	

Bijlage 5: Interviewprotocol*

Vraag	Antwoord
Hoe ging je deze oefening van de professionele dialoog in?	
Wat vind je van deze oefening?	
Wat heb je geleerd in deze les? Wat kan je nu beter wat je voor de les niet kon?	
Wat maakt dat je initiatief neemt? Of niet?	
Wat vond je lastig tijdens het voeren van de professionele dialoog?	
Je hebt deze activiteit met je medestudenten gedaan. In hoeverre vond je dat zinvol?	
Kun je omschrijven hoe de gesprekskaart je heeft geholpen?	
Wat zou je nog een volgende keer anders willen doen tijdens het voeren van een professionele dialoog?	
Je zei tijdens het groeps gesprek [...]. Waarom zei je dat; wat dacht je op dat moment?	
Deze les wordt nog een keer gegeven aan een andere klas: welke tips heb je om deze les te verbeteren?	
Wat weet je nu van de Professionele Dialoog?	
Hoe veilig vond je deze oefening?	
Overig	

*: Interviewprotocol zoals deze ingezet is bij de onderzoekslessen. Het dikgedrukte item is toegevoegd na aanleiding van onderzoeksles 1.